

Sebepochopení a dějiny

9. IX. 68

1.

Náleží k podstatě dějin, že dnešní přítomnost není včerejším zítřkem ani zítřejším včerejškem. Nicméně nemůže být pochyb o tom, že zítřek právě tak jako včerejšek patří konstitutivně k dnešku. Dnešek na minulost nejen vzpomíná, ale navazuje na ni, zpřítomňuje ji, činí ji znovu skutečností, i když je neskutečná (neboť už není). Bez dnešku by včerejšek nebyl včerejškem, nebyl by minulostí, ale pominul by jako včerejší dnešek. Teprve dnešní dnešek dovede změnit včerejší dnešek v dnešní včerejšek. Dnešek se však vztahuje také k zítřku, předjímá jej, připravuje se do něho vstoupit, stát se jeho komponentou, jeho součástí, stát se v zítřku včerejškem. Žádný dnešek by se nemohl zrodit ze zítřku, kdyby nebylo včerejška, který k němu míří. Pouze ve vztahu k přítomnosti je minulost minulostí a budoucnost budoucností. Minulost a budoucnost jsou skutečné jen jako přítomná minulost a přítomná budoucnost. Aby se staly součástí přítomnosti, musí do ní být vtaženy; vtažením minulosti a budoucnosti do přítomnosti se přítomnost rozšiřuje a kvalifikuje. Čím víc minulosti a budoucnosti je přítomnost schopna do sebe vtáhnout, tím je rozlehlejší a bohatší. Přítomnost se upevňuje tím, co uchopí jako svou minulost a jako svou budoucnost. Uchopí je tak, že je učiní svými, že si je osvojí. Rozlehlou přítomnost lze postihnout mnohem obtížněji než přítomnost s malou minulostí a malou budoucností. Ohrožená přítomnost se brání nejen okamžikem, ale také a především svou minulostí a svou budoucností.

2.

Vzniká otázka, jakým způsobem je přítomnost schopna zpřítomňovat to, co odplynulo do minulosti; jinými slovy, jak se minulá přítomnost stává přítomnou minulostí. Co je vůbec základem časového uplývání? Kde se podstatně děje čas? Nepochybně je nutno chápat čas jako „reálné heterogenní dění“, nikoli tedy jako lešení či formu takového dění. Čas se děje tam, kde se děje změna. Proto je nutno analyzovat změnu. První otázka proto zní: jak je přítomná změna? Jak je tu?

Každé dění je zároveň změnou; kde není změna, tam není ani dění. Každá změna je však časově rozlehlá, má rozlehlou přítomnost. Čistě vnějšně je změna charakterizována dvojitým vztahem: a) něco, co tu bylo, už tu není; b) je tu něco, co tu dosud nebylo. Ovšem v obojím případě je rozdíl mezi tím, co bylo, a tím, co je, nějak integrován a zpřítomněn. Něco (či někdo) je schopno překlenout onu propast mezi minulým jsoucím (či nejsoucím) a mezi přítomným nejsoucím (či jsoucím). To znamená, že v přítomném jsoucím je nějak zahrnuto ono minulé jsoucí, které bylo vystřídáno přítomným nejsoucím. Můžeme mluvit o tom, že přítomné jsoucí je schopno reagovat na to nejsoucí, které v minulosti bylo jsoucím. Nazvěme tedy onen vztah přítomného k minulému reakcí; přítomné nemůže reagovat na jiné, odlehlé přítomné, neboť k reakci je nutný volný prostor (v časovém i prostorovém smyslu). Naproti tomu lze reagovat jen na to, co je přítomno v témž čase, tedy co je v přísném smyslu současné. Současné je vše, co je přítomno nebo zpřítomněno v témž, společném čase.

Garantem současnosti je nutně nějaký integrující moment či princip. Pronikavost a mohutnost integrujícího principu je základem a zárukou rozlehlosti a kvalitativní naplněnosti přítomné současnosti.

3.

Člověk může chápat sám sebe pouze v rámci pochopení světa; chápe tedy sebe ze světa. Na druhé straně však pochopení světa je možné pouze na základě praxe a praktických zkušeností se světem (resp. s věcmi); rozvrh praxe je však do značné míry určován akčním systémem člověka a vede proto k obrazu světa jakožto lidského světa. I tam, kde se člověk cílevědomě pokouší eliminovat subjektivnost tohoto přístupu, je jako subjekt stále v každém rozvrhu přítomen. Pokus pochopit sám sebe ze světa znamená proto vždy vposledu pochopit sám sebe z lidského světa. Sebepochopení nemůže tedy nejít přes pochopení světa, ale již samo toto předmětné pochopení světa je realizovaným sebepochopením.

4.

Bylo již mnohokrát poukázáno na to, že lidské vědění (rozumí se pravé vědění) podstatně přesahuje okolnost, že něco víme, v onom základním aspektu vědění, jímž víme, že víme, a víme, co víme. Jinými slovy: každé vědění je jednak vztaženo k svému předmětu, ale zároveň také zcela specifickým, velmi pozoruhodným způsobem k sobě samému. Aby bylo vědění možné, musí se vedle vztahu k předmětu vztahovat také k sobě; vědění se musí vědět, musí si nejen sebe uvědomovat, ale musí také sebe chápat. Každé vědění je tedy vždy zároveň pochopením a uchopením sebe sama, je neseno interpretací toho, čím jest. Vědění tedy není pouze tu, nýbrž je vždy také autoreflexí, sebepochopením, sebeinterpretací. Co to však je taková interpretace sebe sama?

5.

Výrok „Poznej sebe!“ se připisuje jednomu z řeckých mudrců, totiž Cheilónovi (Chilónovi). (Viz *Zlomky*, s. 26.) V Platónově dialogu *Obrana Sókrata* mluví Sókratés o svém poslání „věnovat svůj život filosofii a zkoumání sebe sama i ostatních“ (str. 63). Tvrdý mluví o Apolinově hesle „*gnóthi seauton*“ (*Průvodce* 38). Rádl zmiňuje toto heslo jako příkaz Delfské věštitelny (*DF I*, 145n.) a prudce je kritizuje.